

Jemielity, Witold

Zmiana granic parafii w diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej

Studia Teologiczne 18, 412-430

2000

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

KS. WITOLD JEMIELITY

ZMIANA GRANIC PARAFII W DIECEZJI AUGUSTOWSKIEJ CZYLI SEJNEŃSKIEJ

Treść: Wstęp. I. Stan prawny. II. Ogólna regulacja. III. Komisja. IV. Powody odłączenia. V. Zgoda mieszkańców. VI. Decyzja rządu. VII. Dekret biskupa. VIII. Ogłoszenie dekretu. IX. Ośrodki duszpasterskie. Zakończenie.

Wstęp

Diecezja augustowska czyli sejneńska powstała w 1818 r. Była kontynuacją diecezji wigerskiej, utworzonej w 1799 r. z części diecezji łuckiej, wileńskiej i żmudzkiej. Po układzie w Tylży w 1807 r. około połowę diecezji wigerskiej wcielono do Cesarstwa Rosyjskiego, pozostały obszar był w Księstwie Warszawskim, potem w Królestwie Polskim. W 1818 r. przyłączono trzy dekanaty z diecezji płockiej i przeniesiono stolicę biskupią z Wigier do Sejn. Obszar nowej diecezji pokrywał się z województwem augustowskim. Omawiana diecezja pozostała niezmieniona do pierwszej wojny światowej, natomiast w administracji cywilnej po powstaniu styczniowym utworzono dwie gubernie - łomżyńską i suwalską. Dekanaty pokrywały się z obszarem powiatów. W guberni łomżyńskiej były dekanaty: kolneński, łomżyński, mazowiecki i szczuczyński, w guberni suwalskiej: augustowski, kalwaryjski, mariampolski, sejneński, suwalski, wilkowyski i władysławowski. Autor omawiał już temat: Przyłączanie wiosek do innych parafii w diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej w latach 1866-1915. Obecnie poszerza zagadnienie dla całego stulecia i traktuje szerzej wątki już opracowane.

Diecezja augustowska czyli sejneńska była jedną z ośmiu diecezji w Królestwie Polskim. We wszystkich diecezjach obowiązywały te same przepisy kościelne i rządowe. Dlatego omawiane zagadnienie można odnieść do całego Królestwa Polskiego.

I. Stan prawny

1. Przepisy kościelne

W XIX wieku nadal obowiązywał dekret soboru trydenckiego, sesja 24, kanon 13. Sobór upoważnił biskupów do łączenia beneficjów, gdy uposażenie kościoła katedralnego nie odpowiadało godności biskupiej i nie wystarczało na potrzeby innych kościołów. Jeśli w kościołach parafialnych dochody nie mogły zadośćuczynić ciężarom, biskup mógł łączyć beneficja stosownie do potrzeb. W miastach i miejscowościach miał wytyczać granice parafii, gdzie takich rozgraniczeń nie było. Powinien był zatroszczyć się o wzniesienie w miastach i miejscowościach kościołów, gdy zachodziła taka potrzeba. Ponadto na sesji 24 w kanonie 4 podano, iż biskup może utworzyć nową parafię albo zamiast tworzenia oddzielić część mieszkańców od dawnej parafii a przyłączyć do innej, jeśli to wynikało z małej liczby ludności lub inna przyczyna stała na przeszkodzie do utworzenia nowej parafii¹.

Sobór trydencki upoważnił tylko biskupów ordynariuszy, a nie czasowych administratorów diecezji. Tymczasem w Królestwie Polskim dosyć często byli administratorzy. W omawianej diecezji biskupi rządili w latach: Jan Klemens Gołaszewski 1818-1820, Ignacy Stanisław Czyżewski 1820-1823, Mikołaj Jan Manugiewicz 1826-1834, Paweł Straszyński 1837-1847, Konstanty Ireneusz Łubieński 1863-1869, Piotr Paweł Wierzbowski 1872-1893, Antoni Baranowski 1897-1902, Antoni Karaś 1910-1918. Administratorzy: Polikarp Augustyn Marciejewski 1823- 1826, Stanisław Kostka Choromański 1834-1837, Mikołaj Błocki 1837-1851, Bonawentura Butkiewicz 1851-1856, Jakub Choiński 1856-1863, Paweł Andruszkiewicz 1869-1872, Paweł Krajewski 1893-1897, Józef Antonowicz 1902-1910².

I oto w 1825 r. Marciejewski odpowiedział mieszkańcom parafii Burzyn, iż według prawa kanonicznego i krajowego to uprawnienie należy do ordynariusza. Pisał dalej, iż administrator chciał dokonać podziału między parafiami Sejny i Łódzkie, wszystko było przygotowane, a rząd odłożył zakończenie sprawy do przyszłego biskupa. W 1860 r. administrator Choiński wyjaśnił petentom, iż nie może przenieść ich wsi do parafii Kieturwłoki, bo to przerasta jego kompetencje; takie uprawnienie przysługuje jedynie biskupowi³.

W 1869 r. gubernator suwalski wezwał ks. Andruszkewicza, by wydał dekret oddzielenia siedmiu wsi od Sapieżyszek do Wysokiej Rudy, podobnie gubernator łomżyński, cztery wsie z Poświętnego do Płonki. Administrator uznał to za słuszne i godne uwzględnienia. Gotów był wydać rozporządzenie do proboszczów, aby wypełniali wszelkie posługi religijne dla

¹ Conciliorum Oecumenicorum Decreta, Bologna 1973, s. 767. Archiwum Diecezjalne w Łomży (skrót: ArŁm). Zespół Ogólny (skrót: II), sygn. 463 k. 119.

² W. J e m i e l i t y, Zarys dziejów diecezji łomżyńskiej, Łomżyńskie Wiadomości Diecezjalne 49(1987) nr 2, s. 15.

³ ArŁm. Zespół Parafialny (skrót: I), sygn. 46 k. 45; I sygn. 114 k. 311; II sygn. 463 k. 241.

mieszkańców, ale odmówił całkowitego odłączenia wskazując na brak uprawnień. Zarządzający Sprawami Obcych Wyznań w Królestwie, Muchanow, był innego zdania. Skoro zmarły biskup Łubieński posiadał tę władzę a ks. Andruszkiewicz wszedł we wszystkie duchowne prawa swego poprzednika co do zarządu diecezją, to może wprowadzać niektóre zmiany w rozgraniczeniu parafii. Tak czynią inni administratorzy diecezji nie posiadający godności biskupiej. Ks. Andruszkiewicz powołał się na sobór trydencki, sesję 21, kanon 4, i trwał przy swoim zdaniu. W kolejnym piśmie Muchanow stwierdził, iż rozgraniczenie parafii nie należy do sfery wyłącznie religijnej, rząd powinien uwzględniać prośby mieszkańców. W innych diecezjach Królestwa Polskiego i Cesarstwa Rosyjskiego przekształcanie i rozgraniczanie parafii odbywa się bez przeszkód. Biorąc to pod uwagę namiestnik Królestwa, Berg, nakazuje administratorowi dokonać rozgraniczeń. Ks. Andruszkiewicz uległ, powiadomił Muchanowa, iż spełnił polecenie. W dekreście skierowanym do parafii zaznaczył, iż uczynił to za domniemanym pozwoleniem Stolicy Apostolskiej i stosownie do rozporządzenia kongregacji soborowej z 23 kwietnia 1864 r.⁴.

I tu pojawiła się nowa norma prawna obok soboru trydenckiego. Oto 13 kwietnia 1864 r. do kongregacji soborowej wpłynęła prośba wikariusza kapitulnego z Warszawy (w innym miejscu podano, że wikariusza biskupiego) dotycząca podziału parafii. W Księdze Protokołów zapisano ją pod numerem 980. W tymże dniu prośba została skierowana do sekretariatu stanu i pod tą samą datą znajduje się decyzja: *ex audientia Sanctissimi pro gratia*. 23 kwietnia tego roku kongregacja soborowa przesłała odpowiedź do Warszawy. Stolica Apostolska przyznała administratorom diecezji prawo do przenoszenia wsi; nie musieli więc odkładać wniosków do decyzji przyszłego biskupa⁵. Ks. Andruszkiewicz mógł początkowo nie znać orzeczenia papieskiego, zwłaszcza że dotarło ono poprzez Petersburg, jak wszelkie korespondencje między diecezjami w Królestwie a Rzymem. Po 1917 r. zagadnienie to normowały kanony 1427 i 1428 kodeksu prawa kanonicznego⁶.

2. Przepisy państwowe

6/18 marca 1817 r. car Aleksander I podpisał dekret o duchowieństwie rzymskokatolickim w Królestwie Polskim. Dekret zawierał 38 artykułów ułożonych w czterech działach: przepisy ogólne (1 - 6), obsadzanie miejsc wakujących (7 - 17), karność duchowieństwa (18 - 28) i fundusze kościelne (29 - 38). Artykuł 1 stwierdzał: Opiekę i nadzór nad duchowieństwem i jego funduszami polecam Komisji Obrządków Religijnych i Oświecenia Publicznego. Art. 2. Duchowieństwo za jej tylko pośrednictwem udawać się będzie

⁴ ArŁm, I sygn. 401 k. 47, 52; II sygn. 463 k. 5, 116 - 125.

⁵ Archiwum Kongregacji Soborowej w Rzymie, Liber Decretorum 207 k. 1 - 15.

⁶ Fr. B a c z k o w i c z, Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa, t. 1, wyd. 3, Opole 1957, s. 350.

do rządu. Art. 27. „Parafie nie mogą być nowo erygowane, ani w dawnych zmianach granic czyniona, ani dwie razem połączone bez upoważnienia od rządu”⁷. Wspomniana komisja zwała się potem komisją rządową wyznań religijnych i oświecenia publicznego oraz komisją rządową spraw wewnętrznych i duchownych. Tak było do powstania styczińskiego. Do 1871 r. istniał Zarząd Duchownymi Sprawami Obcych Wyznań w Królestwie Polskim, potem Departament Spraw Duchownych Obcych Wyznań przy Ministerstwie Spraw Wewnętrznych w Petersburgu⁸.

Przez całe stulecie obowiązywał wspomniany artykuł z 1817 r. Dochodziły jedynie uściślenia przepisów. 7 lutego 1885 r. ministerstwo spraw wewnętrznych przypomniało biskupom, iż własną powagą nie mogą przenosić wsi z jednej parafii do innej, co, jak zaznaczono, się działa. Prawo to przysługuje władzy cywilnej, przeto o każdą zmianę biskupi mają do niej się zwracać. Ministerstwo powołało się na Zbiór Praw z 1857 r. nr XI, cz. I, s. 14⁹. W maju 1905 r. generał gubernator warszawski powiadomił administratora diecezji, ks. Antonowicza, iż widzi potrzebę określenia na nowo przepisów. Gubernatorzy mieliby zadbać, aby mieszkańcy spisywali protokół (prośbę) w obecności wójta gminy, sołtysa swojej wsi i sołtysów z dwóch sąsiednich wsi, aby złożyli podpisy oraz uzyskali podpisy komitetów (rad parafialnych) dotychczasowej i przyszłej parafii. Do zmiany konieczna jest zgoda dwóch trzecich mieszkańców mających prawo głosu na zgromadzeniach. Jeden z biskupów widzi potrzebę obecności dziekana, co pozwoliłoby załatwić na miejscu wiele spraw. Generał gubernator warszawski prosił ks. Antonowicza o wyrażenie zdania¹⁰.

Właściwe rozporządzenie generał gubernator warszawski wydał 13 października 1905 r. Pisał, iż przy rozpatrywaniu prośb mieszkańców urzędy cywilne i kościelne podają często sprzeczne relacje, co powoduje dodatkowe badania i opóźnia rozstrzygnięcie sprawy. Aby temu zapobiec i ujednolicić sposób załatwiania we wszystkich diecezjach, ustala jeden porządek. Po otrzymaniu prośby mieszkańców, gubernator powiadomi biskupa, który deleguje księdza do współpracy z urzędnikiem powiatowym. Ci dwaj, wójt lub burmistrz, sołtys wsi i dwaj sołtysi sąsiednich wsi oraz mieszkańcy spisują protokół w dwóch egzemplarzach, wyrażając powody zmiany parafii. Jeśli za zmianą opowie się ponad dwie trzecie mieszkańców mających prawo głosu, nastąpi dalszy bieg sprawy. Teraz wypowiedzą się komitety do-

⁷ ArŁm, II sygn. 496 k. 1.

⁸ A. B o u d o u, *Stolica Apostolska a Rosja. Stosunki dyplomatyczne między nimi w XIX wieku*, t. 1, Kraków 1928, s. 107, 110. W. J e m i e l i t y, *Mianowanie i przenoszenie księży w Królestwie Polskim po powstaniu styczińskim*, *Roczniki Teologiczno - Kanoniczne* 1987, t. 34, z. 4, s. 37.

⁹ ArŁm, II sygn. 464 k. 19.

¹⁰ ArŁm, II sygn. 465 k. 149.

tychczasowej i przyszłej parafii, kopie uchwał prześlą do przedstawicieli władzy rządowej i kościelnej. Z kolei delegat biskupa i naczelnika powiatu przygotowują protokół w dwóch egzemplarzach i go podpiszą. W protokole ustosunkują się do pytań: a) ilu mieszkańców liczą wsie pragnące się odłączyć oraz ile osób pozostanie w ich dotychczasowej parafii; b) w jakim stopniu odejście wsi stanie się niekorzystne dla dotychczasowej parafii; c) czy powodem odejścia nie jest uniknięcie składek pieniężnych na potrzeby parafii. Następnie delegaci biskupa i rządu prześlą swoim przełożonym ich własny protokół, protokół wójta ze spotkania z mieszkańcami wobec komisji i kopie postanowień komitetów obu parafii. Biskup mając te dane wyrazi rządowi swoją opinię o potrzebie przeniesienia danej wsi¹¹. Generał gubernator warszawski zebrał obowiązujące przez całe stulecie przepisy.

II. Ogólna regulacja

Mieszkańcy wsi w prośbach o przeniesienie do innej parafii widzieli swoje jednostkowe korzyści. Władze duchowna i cywilna patrzyły na to zagadnienie szerzej. W 1804 r. kamera białostocka odpowiedziała petentom, by pozostali w parafii Łankieliszki, a do parafii Wierzbolów wejdą dopiero po uregulowaniu granic wszystkich parafii jednocześnie¹². Rząd pruski nie zdążył podjąć tej pracy. Szczegółowy opis funduszków wszystkich parafii dały w 1818 r. komisje z udziałem przedstawiciela biskupa i rządu. Przy niektórych parafiach wypowiadały się o potrzebie zmian. M. in. komisja stwierdziła, że kościół w Gielgudyszkach, podobnie jak inne kościoły nad Niemnem, był położony na skraju parafii. Innym razem pewien właściciel wyraził zamiar wzniesienia nowego kościoła w swoich dobrach i do nowej parafii przyłączyć okoliczne wsie z parafii Gielgudyszki i Szaki; obie parafie uległyby zniesieniu. Komisja nie poparła tego projektu. Uważała, że wszystkie parafie w tamtej okolicy powinny być zaokrąglone i uregulowane. Należy zatem poczekać „do ogólnego urządzenia”, co powinno nastąpić po zakończeniu spisu¹³.

W 1822 r. kilka wsi chciało przejść z parafii Poświętne do parafii Płonka, na terenie byłej diecezji łuckiej. Zdaniem konsystorza, zgoda na to spowodowałaby prośby prawie ze wszystkich okolicznych parafii i niepodobna byłoby zaspokoić żądania. Niech czekają ogólnej reorganizacji, jeżeli taka kiedykolwiek nastąpi, dodał konsystorz. W tymże roku rada parafialna Burzyna proponowała przyłączyć do swojej parafii kilka wsi z trzech sąsiednich. Konsystorz odradzał to biskupowi, bowiem sprawa nie miałaby końca. Dałoby się to uczynić dopiero przy powszechnym rozgraniczeniu¹⁴. W

¹¹ ArŁm, II sygn. 465 k. 173. W. J e m i e l i t y, Przyłączanie wiosek do innych parafii w diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej 1866 - 1915, Studia Teologiczne 13(1995), s. 313.

¹² ArŁm, I sygn. 250 bez karty (skrót: bk).

1828 r. dziedziczka dwóch wsi w parafii Kołaki, w dawnej diecezji płockiej, chciała przenieść je do Rutek. Biskup Manugiewicz wyjaśnił petentce, iż tego nie uczyni, bowiem otrzymałby kilkanaście takich prośb. Trzeba czekać do ogólnego rozwiązania tej kwestii, nawet rozpoczęto już prace¹⁵. W 1838 r. mieszkańcy kilku wsi parafii Pilwiszki, na Litwie, prosili o przyłączenie do kaplicy publicznej w Sosnowie. Biskup Straszyński nie udzielił zgody, a obiecał uwzględnić prośbę, gdy będą regulowane prawie wszystkie parafie w diecezji¹⁶. W 1842 r. tenże biskup przedstawił rządowi gubernialnemu augustowskiemu zamiar ogólnego rozgraniczenia parafii w części litewskiej. Wizytując diecezję przekonał się naocznie o takiej potrzebie. Zaokrąglenia wymagałyby parafie Giże, Olwita, Pilwiszki, Wiłkowyszki, Władysławów i inne¹⁷. W pięć lat potem biskup zmarł i pozostało po dawnemu.

W 1868 r. do tej myśli nawiązał biskup Łubieński. Okazją stało się żądanie gubernatora suwalskiego względem przeniesienia osiemnastu wsi do Pilwiszek i siedmiu do Wysokiej Rudy. Biskup odpowiedział, iż znaczna część parafii w dekanatach mariampolskim i władysławowskim oraz w części kalwaryjskiego i wiłkowyskiego od dawna pozostają źle rozgraniczone. Z wielu miejscowości napływają prośby także do biskupa, ale to dotyczy pojedynczych zmian. Należałoby powołać jedną wspólną komisję z udziałem delegata biskupa i gubernatora. Dałaby ona pogląd na całość zagadnienia. Wzięłaby pod uwagę wygodę pojedynczych parafii, ale też zachowanie środków do utrzymania kościołów i zabudowań parafialnych oraz nowe rozgraniczenie gmin. Zmiana granic parafii jest czynnością dosyć skomplikowaną pod względem prawa kanonicznego, również pod względem cywilnym z powodu ksiąg stanu cywilnego, pisał biskup¹⁸.

W 1873 r. biskup Wierzbowski odpowiedział mieszkańcom pewnej wsi, iż uwzględni ich podanie, gdy przyjdzie czas ogólnej regulacji parafii dla całej diecezji. W rok potem innym petentem dał nadzieję ustosunkowania się do ich prośby po odbyciu wizytacji całej diecezji. W 1883 r. dziekan władysławowski, Hollak, jako delegat biskupa przeprowadzał badania podać kilku wsi i zdawał biskupowi sprawozdanie. Przy tej sposobności, jak pisał, ośmielił się zwrócić uwagę władzy diecezjalnej na nieodzowną potrzebę ogólnej regulacji parafii, które prawie wszędzie są rozgraniczone wadliwie. Rząd nie byłby, zdaje się, temu przeciwny, jak dał tego dowody w kilku pojedynczych przypadkach. Ułatwiłoby to duchowieństwu i wiernym dopełnianie wzajemnych obowiązków. Wypadałoby potworzyć dekanalne komi-

¹³ ArŁm, I sygn. 109 bk. (bez karty)

¹⁴ ArŁm, I sygn. 44 k. 31; I sygn. 397 k. 71, 74.

¹⁵ ArŁm, I sygn. 28 k. 113; I sygn. 210 k. 60.

¹⁶ ArŁm, II sygn. 463 k. 47.

¹⁷ ArŁm, I sygn. 110 bk.

¹⁸ ArŁm, II sygn. 463 k. 101.

sje, do których weszliby i delegaci cywilni. Komisje poczyniłyby projekty i odebrałyby od mieszkańców w formie protokolarnej zgodę. Zebrany materiał ułatwiłby biskupowi pracę¹⁹. I znów skończyło się na zamiarach.

III. Komisja

Odlączenie wsi, tworzenie filii i parafii należało do uprawnień władzy duchownej i cywilnej. Ujawniało się to w pracy komisji mieszanej w trakcie przygotowywania materiału dla władz nadrzędnych, biskupa i gubernatora. Należy rozróżnić dwa rodzaje komisji: powołaną w 1817 r. do opisania funduszów każdej parafii i formowaną każdorazowo dla potrzeb aktualnych przy zmianie granic parafii. Chodzi tutaj o drugą komisję.

W 1822 r. delegat biskupa wspólnie z delegatem wojewody augustowskiego badali podanie mieszkańców dotyczące odłączenia ich od Łankieliszek a przyłączenia do Wierzbołowa. Jeden protokół posłali do biskupa, drugi do wojewody, a ten przekazał komisji rządowej. W 1826 r. komisja rządowa po otrzymaniu protokołu prosiła biskupa o wyrażenie opinii względem przyłączenia kilku wsi do Burzyna. W 1834 r. do komisji rządowej wpłynęła prośba o przyłączenie kilku wsi do Turośli. Komisja rządowa poleciła komisji województwa augustowskiego wyznaczyć przedstawiciela do wspólnej komisji i o to samo zwróciła się do biskupa. Po ukończeniu pracy komisja mieszana poprzez komisję wojewódzką przesłała do Warszawy wszelkie materiały i dołączyła własną opinię. W 1838 r. komisarz obwodu augustowskiego wraz z dziekanem udali się do kolonii Ateny w sprawie przyłączenia jej do parafii Szczebra. W 1841 r. pewien generał prosił komisję rządową o połączenie swoich dóbr w ramach jednej parafii. Z polecenia Warszawy gubernator i biskup wyznaczyli swoich delegatów. W 1865 r. kilka wsi prosiło biskupa o przydzielenie księdza do kaplicy w Barzdach. Biskup Łubieński oświadczył petentom, by udali się do namiestnika Królestwa. Skoro rząd przychylił się do prośby, wówczas mieszana komisja rozpatrzyła ich potrzeby. W tymże roku delegaci zwiedzili kilka wsi w związku z tworzeniem parafii w Lemanie i Zalasiu. W 1873 r. gubernator łomżyński polecił naczelnikowi powiatu szczuczynskiego, aby wspólnie z delegatem kościelnym „na gruncie” zbadał prośbę dziesięciu wsi, chcących przejść z Wąsosza do Szczuczyna. W 1877 r. dziekan i naczelnik powiatu augustowskiego badali okoliczności tworzenia w Strzelcowiźnie parafii. W 1913 r. wspólna komisja wydała opinię względem utworzenia parafii w Małkini²⁰.

Zdarzało się, że odlączenie wsi następowało do parafii położonej w innym dekanacie, a tym samym w innym powiecie. Wówczas do komisji wcho-

¹⁹ ArŁm, II sygn. 463 k. 240, 295; II sygn. 464 k. 17.

²⁰ ArŁm, I sygn. 44 k. 72; I sygn. 163 bk; I sygn. 236 bk; I sygn. 251 bk; I sygn. 303 bk; I sygn. 513 k. 11; I sygn. 530 k. 119; I sygn. 557 k. 61; I sygn. 596 k. 32; I sygn. 634 k. 114; II sygn. 54 k. 74; II sygn. 463 k. 65, 233.

dzili dwaj dziekani i dwaj delegaci cywilni. W 1890 r. w urzędzie gminy Pruska rozpatrywano podanie dwóch wsi o przeniesienie z Bargłowa do Rajgrodu. Byli obecni naczelnicy powiatu szczuczynskiego i augustowskiego oraz dziekani. W przypadku zmian w ramach różnych diecezji i województw (guberni), krąg osób się poszerzał. W 1823 r. planowano utworzenie parafii w Lipnikach ze wsi położonych w diecezji i województwie augustowskim oraz w diecezji i województwie płockim. Komisja liczyła cztery osoby. W 1865 r. realizowano utworzenie parafii Lipniki. Powołano komisję złożoną z delegata biskupa augustowskiego i płockiego, delegata gubernatora augustowskiego i płockiego i przedstawiciela „wojskowych policyjnych jurysdykcji”. W 1905 r. to samo dotyczyło wsi przenoszonych z Turośli diecezji augustowskiej do Łyse diecezji płockiej. Dodatkowo kongregacja konsystorialna w Rzymie zgodziła się na zmianę granic diecezji, podobnie dwa lata wcześniej przy parafii Zalas²¹.

W 1841 r. właściciel dóbr, A. Wyczechowski, zakwestionował wybór delegata komisji, ks. J. Zienkiewicza. Jako proboszcz w sąsiedniej dla Giż parafii mógłby okazać się stronnikiem. Biskup Straszyński uwzględnił protest i wyznaczył innego delegata, który wraz z przedstawicielem cywilnym regulował sprawy parafii Giże²². W 1823 r. komisja rządowa dla mieszanej komisji do Lipnik wskazała zadania: czy wszyscy mieszkańcy popierają prośbę; które wsie należy odłączyć bądź przyłączyć; jakie fundusze są potrzebne do utworzenia parafii; czy jej powstanie nie spowoduje nadmiernego zubożenia istniejących już parafii²³. Zazwyczaj komisja potwierdzała odległość wsi do starej i nowej parafii, sprawdzała prawdziwość podpisów na podaniu, pytała gospodarzy w poszczególnych wsiach o zgodę.

IV. Powody odłączania

W pisemnej prośbie o przeniesienie wsi do innej parafii mieszkańcy podawali uzasadnienie. Prawie zawsze wskazywali na znaczną odległość do własnego kościoła a bliskość do drugiego. Komisja zazwyczaj potwierdzała zasadność prośby. Ale przecież nie wszystkie odległe wsie chciały opuszczać parafię. Niekiedy dochodziły inne powody.

W 1822 r. w Poswiętnem przystępowano do remontu kościoła i według przepisów rządowych dzielono wysokość składek na ten cel. To miało skłonić dziewięć wsi, by przenieść się do parafii Płonki. W podaniu nie wspomnieli o składkach, a nawet zawyżyli odległość do własnego kościoła. W 1828 r. dziedziczka Bechow prosiła o przeniesienie jej dwóch wsi dziedzicz-

²¹ ArŁm, I sygn. 238 bk; I sygn. 557 k. 330; I sygn. 634 k. 33, 38; II sygn. 31 k. 155, 161, 172; II sygn. 464 k. 60.

²² ArŁm, I sygn. 110 bk.

²³ ArŁm, II sygn. 31 k. 155.

nych z Kołak do Rutek. Konsystorz dopatrzył się w tym uniknięcia składki na budujący się kościół w Kołakach. W 1835 r. pewien dziedzic zabiegał o przyłączenie czterech wsi ze swoich dóbr do parafii Łuksze, w której sam mieszkał. Zdaniem proboszcza tych wsi chodziło dziedzicowi głównie o własną karczmę, bo z racji ślubów i pogrzebów jego poddani nie wydawali pieniądze w innym miejscu. W 1864 r. dziekan informował biskupa, iż pretekstem do odłączenia z Łankieliszek do Wierzbolowa było oparkanie cmentarza i budowa plebanii we własnej parafii, a wówczas przepisy nakazywały składki i pomoc ręczną. W 1874 r. biskup Wierzbowski pisał do gubernatora, by odłożyć przeniesienie wsi z Berznik do Sejn do czasu remontu kościoła w Berznikach, a przynajmniej do wniesienia przez mieszkańców składki na nich przypadającej. W 1875 r. dziekan stwierdził, że powodem zaniesienia prośby była składka i obowiązek zwożenia kamieni na oparkanie cmentarza w Łankieliszkach. W 1885 r. mieszkańcy powiadomili biskupa, iż w Grażyszkach ukończono budowę kościoła, oni spełnili swoje zobowiązania i ponawiają prośbę sprzed sześciu lat o przejście do Bartnik. W 1886 r. naczelnik powiatu wilkowyskiego polecił wójtowi gminy poszerzyć i ogrodzić cmentarz w Olwicie. Na zebraniu gminnym mieszkańcy podjęli takie zobowiązanie, w tym i wieś, która starała się już o przeniesienie do Władysławowa. Proboszcz z Olwity wyraził do biskupa opinię, iż odłączenie może nastąpić po ukończeniu pracy przy cmentarzu i po restauracji domu dla sług kościelnych. W 1890 r. komisja badająca prośbę dwóch wsi stwierdziła, że mieszkańcy zobowiązali się protokolarnie ponieść wszelkie ciężary i należności wobec kościoła w Bargłowie, więc niechby przeszli do Rajgródu. W 1899 r. wieś Nowiniki nie poparła prośby dwóch swoich mieszkańców za odłączeniem z Puńska do Smolan, bowiem w macierzystej parafii odbudowali po pożarze kościół i plebanie, gdy w Smolanach jest dużo do zrobienia. W 1901 r. ks. Wyszomirski z Płonki zrobił plany na budowę kościoła i wpłacił majstrom zadatek. Zaškoczyło go podanie dwóch wsi, które chciały się odłączyć. Gdyby biskup uwzględnił ich podanie, mogłyby pójść śladem tamtych dwie inne wsie, również odległe od Płonki, i upadłaby budowa. A przecież we wszystkich parafiach dekanatu wysokomazowieckiego są wsie położone bliżej obcych parafii. Niech więc biskup da petentom odpowiedź odmowną, pisał proboszcz²⁴. Ale i w tych przykładach głównym powodem była znaczna odległość do kościoła parafialnego.

²⁴ ArŁm, I sygn. 38 bk; I sygn. 210 k. 55; I sygn. 251 bk; I sygn. 397 k. 70; II sygn. 463 k. 313, 325; II sygn. 464 k. 18, 45, 60, 142; II sygn. 465 k. 59. Por. W. J e m i e l i t y, Budownictwo kościelne w Królestwie Polskim, Prawo Kanoniczne 39(1996) nr 1 - 2, s. 95 - 135.

V. Zgoda mieszkańców

Inicjatywa przeniesienia wsi, utworzenia filii i nowej parafii pochodziła od mieszkańców. Prośbę podpisywało zazwyczaj kilka osób, podając się za pełnomocników grupy. Niekiedy taki projekt podawał dozór kościelny (rada parafialna), zwłaszcza gdy chodziło o powiększenie terytorium własnej parafii²⁵. Prawdziwość powodów badała komisja mieszana. Pytała też mieszkańców o zgodę na zmianę przynależności parafialnej. W 1826 r. dozór kościelny z Burzyna chciał przyłączyć kilka wsi z trzech sąsiednich parafii. Pytano poszczególnych gospodarzy mających prawo głosu w obecności księży i wójta gminy, każdy z badanych składał podpis za odłączeniem lub pozostawieniem. We wsi Pluty dwaj gospodarze sprzeciwili się odłączeniu, dziecięciu było za pod warunkiem zwolnienia ich od składki na budujący się kościół w Burzynie. W 1873 r. gubernator łomżyński wydelegował naczelnika powiatu szczuczynskiego, aby wspólnie z przedstawicielem biskupa sprawdził, czy mieszkańcy dziewięciu wsi i trzech folwarków chcą dobrowolnie przyłączyć się do filii w Szczuczynie. W rok potem komisja rządowa otrzymała protokół z trzech wsi parafii Syntowty. We wsi Katyle było 21 gospodarzy i 6 wyrobników, z tych 4 chcieli pozostać w Syntowtach, 2 nie wyrazili zdania, reszta opowiedziała się za Gryszakbudą. Do Syntowt było 8 1/2 wiorst, do Gryszakbudy 3 wiorsty. We wsi Skryniki wszyscy 8 gospodarze podpisali prośbę; odległość 9 i 3 wiorsty. We wsi Weryniki 2 chcieli przejść, 1 zostać; odległość 9 i 3 wiorsty. W 1885 r. dziekan poprzez wójta gminy wezwał mieszkańców każdej wsi, by opowiedzieli się za lub przeciw odejściu z Puńska do Kaletnika. Do macierzystej parafii mieli dalej, ponadto w Puńsku księża głosili kazanie po litewsku, a dla nich po polsku co trzecią niedzielę²⁶.

W 1889 r. część gospodarzy wsi Mystki prosiło biskupa o przepisanie z Dąbrowy Wielkiej do Wysokiego Mazowieckiego. Druga grupa w liczbie 24 gospodarzy była temu przeciwna. Wprawdzie w niedziele i święta i oni chodzili do Wysokiego Maz., gdyż byli przekonani, że Bóg wszędzie wysłuchuje prośby i modły, a kapłani każdej parafii głosili te same prawdy, ale w większe uroczystości i po obsługę duchowną jeździli do Dąbrowy. Nikt bez sakramentów nie umarł, byli przywiązani do własnego cmentarza; tak tłumaczyli biskupowi. W 1901 r. 27 gospodarzy ponowiło prośbę o przeniesienie, do Dąbrowy mieli 9 wiorst i złą drogę, do Wysokiego Maz. 2 wiorsty. I znów 18 gospodarzy (w tym 2 wdowy) było przeciw. Zabrakło do 2/3 zga-

²⁵ Por. W. J e m i e l i t y, Dozory kościelne w Królestwie Polskim, Prawo Kanoniczne 36(1993) nr 3 - 4, s. 171 - 184.

²⁶ Por. W. J e m i e l i t y, Język nabożeństw w parafiach mieszanych polsko - litewskich przed pierwszą wojną światową, w: Przeszłość natchnieniem dla teraźniejszości, Elk 1996, s. 259 - 282.

dzających się i Mystki pozostały przy Dąbrowie. W 1907 r. mieszkańcy ośmiu wsi podpisali się w protokole, że chcieli wrócić do odradzającej się parafii Teolin, skasowanej przed trzydziestu laty w związku ze sprawą unicką²⁷.

VI. Decyzja rządu

Komisja mieszana badała sprawę w terenie, komisja wojewódzka i biskup wyrażali swoje opinie do komisji rządowej, ale i ta nie podejmowała sama decyzji. W 1822 r. komisja rządowa poinformowała biskupa Czyżewskiego, iż projekt zmiany parafii przedstawi do zatwierdzenia namiestnikowi Królestwa. W 1823 r. na posiedzeniu Rady Administracyjnej namiestnik Zajacek przychylił się do wniosku komisji rządowej na zmianę granic trzech parafii w obwodzie kalwaryjskim. W tymże roku namiestnik zezwolił odłączyć jedną wieś z Rumbowicz do Udryi; powołał się na art. 27 postanowienia cara z 6/18 marca 1817 r. Dokonanie odłączenia powierzył komisji rządowej. W 1840 r. Rada Administracyjna zgodziła się na odłączenie dwóch wsi z guberni płockiej do augustowskiej, z parafii Myszyniec do parafii Tursoł, a wykonanie powierzyła komisji rządowej. W 1885 r. minister spraw wewnętrznych w Petersburgu powiadomił generała gubernatora warszawskiego, iż zgodził się na odłączenie jednej wsi z Grażyszek do Bartnik. W 1904 r. to samo ministerstwo było za przeniesieniem jednej wsi z Myszynca do Zalasa. W 1908 r. departament spraw duchownych obcych wyznań powiadomił generała gubernatora warszawskiego, iż Senat awansował filię w Szczuczynie na parafię. W 1913 r. ministerstwo spraw wewnętrznych wyraziło zgodę na utworzenie parafii w samodzielnej dotąd kaplicy w Mikaszówce. Biskupa powiadomili o tym generał gubernator warszawski i gubernator suwalski²⁸.

Mieszkańcy zgodnie z istniejącymi przepisami próśby kierowali do gubernatora. W 1838 r. tak uczynili osadnicy Aten. W 1864 r. mieszkańcy kilku wsi o nazwie Łapy prosili komisję rządową o przeniesienie ich z Poświętne-go do Płonki. Gdy w 1865 r. mieszkańcy Lemana prosili biskupa o przysłanie księdza do kaplicy, ten odesłał ich do namiestnika. Skoro uzyskają zgodę rządu, biskup zadość uczyni ich woli. W tymże roku mieszkańcy wsi Leman w tej sprawie prosili namiestnika. W 1871 r. wierni filii Studzienicznej zwrócili się do zarządzającego sprawami wyznań w Królestwie, by zezwolił spisywać na miejscu akta ślubów. W rok potem gubernator suwalski zakomunikował rządzący diecezji dwie próśby skierowane do zarządzającego sprawami wyznań i jedną do gubernatora. W 1874 r. wsie Płaska i Gorczyca pi-

²⁷ ArŁm, I sygn. 46 bk; I sygn. 550 k. 301; II sygn. 463 k. 233, 277; II sygn. 464 k. 23, 59; II sygn. 465 k. 15. Por. W. J e m i e l i t y, Cmentarze w diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej, Prawo Kanoniczne 37(1994) nr 3 - 4, s. 267 - 284.

²⁸ ArŁm, I sygn. 205 k. 55; I sygn. 251 bk; I sygn. 318 k. 29; I sygn. 563 bk; I sygn. 634 k. 105; II sygn. 73 k. 127; II sygn. 75 k. 109; II sygn. 464 k. 26, 61; II sygn. 557 k. 39.

sały do gubernatora suwalskiego o przyłączenie ich do Studzienicznej. Dwa lata wcześniej udali się do administratora diecezji, ale ten wskazał im gubernatora. Ks. Andruszkiewicz tłumaczył petentom, iż zgodnie z przepisami rządowymi trzeba wyznaczyć komisję mieszaną i gdy protokół trafi do władzy duchownej, można będzie ustalić kierunek sprawy²⁹.

Wszelkie prośby pisano na „papierze stemplowym”, co tym bardziej podkreślało urzędowy charakter postępowania. Gdy w 1870 r. mieszkańcy pewnej wsi użyli papieru zwykłego, administrator diecezji polecił im oznajmić, że powinni dostać 30 kopiejek na stempel i 60 kopiejek za naruszenie przepisu rządowego. W rok potem proboszcz z Kuczyna dosłał pieniądze za pominięty w prośbie stempel, to znaczy opłatę skarbową³⁰. Po powstaniu styczniowym w korespondencji z rządem obowiązywał język rosyjski³¹.

VII. Dekret biskupa

Odlączenia wsi oraz utworzenia filii i parafii dokonywał jednak rządca diecezji, chociaż po uprzednim uzgodnieniu z rządem. W dekrete biskup powoływał się na sobór trydencki a po 1864 r. i na kongregację soborową oraz na zgodę władz cywilnych. Dekret redagowano po łacinie, a wiernym ogłaszano w języku miejscowym, polskim lub litewskim. Oto przykłady. W 1870 r. administrator diecezji stwierdził, iż wierni od dawna zanosili prośby do władzy duchownej i cywilnej. Przeto opierając się na dekrete kongregacji soborowej i po uzyskaniu zgody zarządzającego sprawami duchownymi odłącza wieś z Pilwiszek do Wysokiej Rudy. W rok potem ks. Andruszkiewicz przenosząc kilka wsi z Berznik do Sejn powołał się jedynie na sobór trydencki. W 1876 r. biskup Wierzbowski znosząc parafię Lipsk podał sobór trydencki, kongregację soborową i wolę cesarza przekazaną mu przez generała gubernatora warszawskiego. W 1879 r. tenże biskup tworząc parafię w Szczuczynie wymienił sobór, kongregację oraz decyzję ministerstwa spraw wewnętrznych przesłaną od Kolegium Rzymskokatolickiego w Petersburgu. W 1913 r. biskup Nowowiejski przenosząc wieś z Broku do Małkini odwołał się do soboru trydenckiego i zgody ministerstwa spraw wewnętrznych przekazaną przez generała gubernatora warszawskiego. W 1920 r. tenże biskup przenosząc wieś z Długosiodła do Wąsewa wymienił jedynie kanony 1427 i 1428 kodeksu prawa kanonicznego³².

²⁹ ArŁm, I sygn. 263 bk; I sygn. 401 k. 8; I sygn. 511 k. 193; I sygn. 530 k. 119; II sygn. 463 k. 65, 117, 196, 258.

³⁰ ArŁm, II sygn. 463 k. 136, 206.

³¹ W. J e m i e l i t y, Język rosyjski w instytucjach kościelnych po powstaniu styczniowym, Prawo Kanoniczne 42(1999) nr 1 - 2, s. 209 - 224.

³² ArŁm, I sygn. 163 bk; I sygn. 301 k. 105; I sygn. 303 bk; I sygn. 538 k. 487, 506; I sygn. 507 bk; II sygn. 463 k. 129, 342, 350, 361, 378; II sygn. 464 k. 26.

VIII. Ogłoszenie dekretu

Dekret podlegał ogłoszeniu wobec zainteresowanych stron. W 1870 r. ks. Andruszkiewicz wezwał dziekana, aby po zniesieniu się z naczelnikiem powiatu, wobec proboszczów obu parafii i mieszkańców ogłosił akt wcielania wsi z Syntowt do Szak, parafii położonych w odrębnych dekanatach; byli obecni obaj dziekani. Administrator diecezji powiadomił też gubernatora suwalskiego, aby wydał urzędnikowi stosowne polecenie. W tymże roku dziekan powiadomił administratora diecezji, że w obecności pomocnika naczelnika powiatu, wójta gminy, obu proboszczów i mieszkańców wsi ogłosił w Płonce ich przyłączenie do tej parafii. Protokół opatrzony podpisami obecnych pozostawił u proboszcza w Płonce. W 1872 r. dziekan, po uprzednim odniesieniu się do naczelnika powiatu i powiadomieniu proboszczów w Syntowtach i Szakach, przybył do Szak i ogłosił zebrany dekret. W 1874 r. dziekan w obecności naczelnika powiatu, obu proboszczów, wójta i mieszkańców ogłosił przeniesienie wsi do Gryszakuby. Sporządzony na miejscu protokół podpisany przez urzędników i księży wręczył proboszczowi z Gryszakuby. W 1875 r. dziekan podobnie ogłosił dekret przyłączenia wsi do Studzienicznej, w 1876 r. z Berznik do Sejn. W 1884 r. dziekan wezwał wójta, aby nakazał mieszkańcom stawić się w Olwicie i tam ogłosił dekret w języku litewskim. W rok potem dziekan podał, że wieś Szeszkinie odchodzi do Bartnik z mieszkańcami, zabudowaniami, gruntami, inwentarzem żywym i martwym.

Samo ogłoszenie zawsze było w siedzibie nowej parafii. Kilkakrotnie dziekani wspomnieli, iż zjechali na miejsce, zaś w Bartnikach i Olwicie dokonali ogłoszenia w plebanii; należy sądzić, że odbywało się to poza świątynią. Po ogłoszeniu dekretu dziekani powiadamiali biskupa, iż wszystko odbyło się zgodnie z prawem. W 1822 r. konsystorz zauważył uchybienie w protokole. Oto w Wierzbolowie nie był obecny proboszcz ani wikariusz z Łankieliszek. Konsystorz sam zwrócił się do proboszcza tej parafii o podanie na piśmie swojej opinii³³. W 1839 r. komisja rządowa zobowiązała rząd gubernialny augustowski do ogłoszenia w Dzienniku Gubernialnym o przeniesieniu dwóch wsi z Olwity do Władysławowa. Wydaje się, że czyniono to i w innych latach³⁴.

IX. Ośrodki duszpasterskie

Życie sakramentalne i niedzielna służba boża skupiały się zasadniczo w ramach parafii. Ale nie tylko, były jeszcze kościoły filialne i kaplice pu-

³³ ArŁm, I sygn. 251 bk; I sygn. 401 k. 56; II sygn. 463 k. 127, 192, 282, 309, 323, 333, 358, 381.

³⁴ W. J e m i e l i t y, Dziennik Urzędowy Województwa Augustowskiego 1817 - 1866, Studia Teologiczne 16(1998), s. 336 - 342.

bliczne, gdyż rozwój parafii nie nadążał za wzrostem liczby mieszkańców. W latach 1828 - 1912 na ziemiach polskich ludność zwiększyła się dwukrotnie, przy czym w Królestwie Polskim trzy razy. W latach 1816 - 1882 w Królestwie Polskim przybyło 5537801 osób. Według wyznań w 1858 r. było: 3687492 rzymsko katolików, 589683 żydów, 282872 ewangelików, 219557 greko katolików, 8710 prawosławnych, jednowierców i starowierców, 2005 innych wyznań³⁵.

Parafia była jednostką administracyjną w pełni zorganizowaną. Oprócz uprawnień kościelnych cieszyła się państwowymi. Przy parafiach istniały szkoły zwane parafialnymi bądź elementarnymi. Był tutaj cmentarz. Proboszcz pełnił z ramienia państwa funkcję urzędnika stanu cywilnego dla swoich parafian, jeden egzemplarz ksiąg urodzeń, ślubów i zgonów pozostawiał na miejscu, drugi przekazywał do hipoteki³⁶. Nawet nie wszystkich proboszczów traktowano jednakowo pod względem prawnym. W 1816 r. biskup Gołaszewski stwierdził, iż w parafiach odpadłych po trzecim rozbiornie z diecezji wileńskiej i żmudzkiej a włączonych do diecezji wigierskiej nie wszyscy rządcy kościołów parafialnych podani za proboszczów byli aktualni, to jest prezentowani, instytuowani i przysięgli. Parafie Adamowicze, Jansborg, Łuksze, Olita, Słowiki, Suwałki i Wigry w dobrach narodowych nie posiadały funduszków albo małe i niedostateczne. Tam pracowali nie proboszczowie a komendarze, łatwiej usuwalni. Podobnie byli komendarzami w niektórych dobrach prywatnych, jak w parafiach Giełgudyszki, Ilgowo, Poniemom Tyszkiewicza, Szaki i Teolin; też dla niedostatku przyzwoitego funduszu³⁷.

Zanim powstała nowa parafia, często miejscowość przechodziła fazy kaplicy i kościoła filialnego. W 1810 r. wierni Turośli wybudowali kaplicę, ale nie posiadali funduszu na uposażenie parafii. W siedem lat potem prosili biskupa o utworzenie placówki duszpasterskiej. Komisja stwierdziła zasadność powodów. Biskup wówczas płocki, Prażmowski, pisał do konsystorza pułtuskiego, iż nie jest w jego mocy utworzyć parafię w Turośli, a nawet mogąc nie uczyniłby tego dla szczupłego funduszu jaki ofiarują. Żeby jednak temu zaradzić, udziela konsystorzowi władzę, aby osadził tam kapłana. Niech słucha spowiedzi, udziela komunii nawet wielkanocnej i sakramentów, odprawia msze nawet uroczyste, opowiada słowo boże, chrzci dzieci, chowa zmarłych przy zastrzeżeniu czwartej części dochodów dla proboszcza, utrzymuje metryki chrztów i pogrzebów. W żaden zaś sposób biskup nie zezwala na głoszenie zapowiedzi i udzielanie ślubów. Zmarłych mógł by chować jedynie wówczas, gdy będzie cmentarz dosyć rozległy

³⁵ J. Ł u k a s i e w i c z, Drogi rozwoju rolnictwa na ziemiach polskich, w: Polska w XIX wieku państwo - społeczeństwo - kultura, pod red. S. Kieniewicz, Warszawa 1977, s. 51
Przegląd Katolicki 1889, s. 633.

³⁶ Por. W. J e m i e l i t y, Akta stanu cywilnego w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim, Prawo Kanoniczne 38(1995) nr 1 - 2, s. 163 - 188.

³⁷ ArŁm, II sygn. 550 k. 1 - 9.

i przyzwoicie ogrodzony. W 1821 r., kiedy Turośl była już w diecezji augustowskiej, komisja rządowa wyznań religijnych i oświecenia publicznego zezwoliła na stały pobyt kapłana i zwróciła się do komisji rządowej sprawiedliwości o prowadzenie tam ksiąg stanu cywilnego. Kapłan w Turośli był prawnie wikariuszem parafii Kolno. W 1831 r. biskup Manugiewicz utworzył w Turośli filię, ksiądz spisywał nie tylko akta chrztów i zmarłych, ale także ślubów, które odtąd błogosławił. W 1849 r. w Turośli powstała parafia³⁸.

W 1824 r. komisja rządowa zebrała wiadomości o kościółkach, kaplicach i miejscach odwiedzanych przez lud, a położonych znacznie od kościołów parafialnych. Z odpowiedzi biskupa przekonała się, że w diecezji augustowskiej żadne z tych miejsc nie kwalifikowało się do zniesienia i zezwoliła na pozostawienie wszystkiego po dawnemu. Biskup miał polecić dziekanom i proboszczom, aby interesowali się tymi miejscami. O swym postanowieniu komisja rządowa powiadomiła i komisję województwa augustowskiego³⁹.

W 1865 r. osadnicy wsi Barzdy prosili komisję rządową o podniesienie miejscowej kaplicy do rangi filii i przeznaczenie stałego kapłana. Zjechała komisja, wezwano mieszkańców 33 wsi, ale przybyli tylko z 14 wsi, inni bali się ciężarów. Projekt na razie upadł. W tymże roku z podobną prośbą wystąpili mieszkańcy Lemana i zadeklarowali przyłożyć się do kosztów na utrzymanie kapłana. W 1870 r. w Łyse zamieszkał ksiądz, ale bez prawa grzebania zmarłych i udzielania ślubów, bez prowadzenia ksiąg stanu cywilnego. Chrztu udzielał, akta spisywano w odległym Myszyńcu. W końcu 1884 r. w Łyse powstała parafia. Gubernator łomżyński powiadomił odpowiednie instytucje cywilne, że od 1 stycznia 1885 r. będą tam spisywane akta stanu cywilnego. W Studzienicznej kapelan był od początku stulecia, filię utworzono w 1838 r., parafię w 1873 r. i dopiero wtedy błogosławiono małżeństwa. W 1913 r. utworzono parafię w Małkini i powiadomiono urzędy cywilne o prowadzeniu ksiąg urodzeń, ślubów i zgonów⁴⁰. To były wybrane przykłady. A oto bliższe dane o rozwoju parafii, filii i kaplic w diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej.

W 1804 r. konsystorz powiadomił proboszcza w Łankieliszkach, by szukał sposobu do odprawiania nabożeństwa i udzielania sakramentów przez budowę kaplicy w pobliżu zniszczonego kościoła. Jeżeli tego nie załatwi, to zgodnie z sugestią kamery białostockiej miejscowości zostaną podzielone do innych kościołów a parafia w Łankieliszkach przestanie istnieć. Jednak pozostała, a w 1818 r. przy powszechnym spisie komisja stwierdziła, iż ta parafia nie kwalifikowała się do podziału z powodu odległości do granicznych kościołów i znacznej liczby ludności. W 1808 r. baron Kendel przedstawił

³⁸ ArŁm, I sygn. 557 k. 24 n.

³⁹ ArŁm, II sygn. 484 k. 68.

⁴⁰ ArŁm, I sygn. 236 bk; I sygn. 301 k. 1, 103; I sygn. 303 bk; II sygn. 463 k. 70. W. J e m i e l i t y, Diecezja łomżyńska. Studium historyczne parafii, Łomża 1990, s. 28.

rządowi projekt połączenia terytorium parafii Giełgudyszki i Szaki, wybudowania w środku obu dotychczasowych parafii kościoła i utworzenia parafii w Kliszach. Prefekt departamentu łomżyńskiego prosił biskupa Gołaszewskiego o wyrażenie opinii, ten zażądał od konsystorza odpowiedzi na pytania: czy Kendel jest kolatorem obu kościołów; czy w tych parafiach są dobra tylko Kendla, może innych posiadaczy i jakich; podać rozległość obu parafii; ile jest rodzin katolickich; ile osób w każdej parafii przystępuję do sakramentów; czy oba kościoły znajdują się na krańcu parafii; w przypadku utworzenia parafii w Kliszach jaka będzie odległość wsi, czy w dotarciu do kościoła nie staną na przeszkodzie bagna, roztopy itp. Konsystorz niech dołączy własną opinię. Pomyśl barona nie doczekał się realizacji. W 1818 r. komisja mieszana opisując stan materialny każdej parafii wyraziła swoje opinie, czy fundusz jest wystarczający. Przy parafii Łuksze stwierdziła, że z braku funduszu powinna być rozdzielona. Przez wzgląd jednak na położenie kościoła w środku parafii, a tym samym znaczną odległość do innych kościołów parafia niechby pozostała. Z tych samych powodów powinny nadal istnieć parafie Krasna i Burzyn, chociaż mają szczupłe fundusze. W cztery lata potem konsystorz sugerował biskupowi likwidację parafii Burzyn, jeśli zapiecztowany od sześciu lat kościół nie zostanie wyremontowany⁴¹.

17 maja 1823 r. komisja rządowa prosiła biskupa Czyżewskiego o wykaz parafii, które dla szczupłości funduszu i bliskości położenia względem innych kościołów mogłyby zostać połączone. Pisano, iż wykaz trafi do Komitetu, który z woli cesarza ustala fundusze duchowieństwa. Biskup wskazał cztery parafie: 1) Drozdowo. Po spalenie się przed kilku laty kościoła dotąd nie pomyślano o jego odbudowie. Nabożeństwo odprawia się w szczupłej i nikczemnej szopie z wielką niewygodą wiernych. Fundusz wynosi zaledwie 408 zł rocznie, lecz i ten jest niepewny, bowiem kolator wbrew erekcji zaprzeczył dieścicy i ostatnio zabrał gwałtownie kilka morgów gruntu i łąk. 2) Dobrzyjałowo. Chociaż w ubiegłym roku wyremontowano kościół, to z racji 138 zł funduszu parafia kwalifikuje się do rozbioru. 3) Romany. Powinna być rozdzielona z powodu małego uposażenia na utrzymanie kapłana. 4) Poryte. Fundusz dość mierny, ale wystarcza na skromne utrzymanie plebana, kościół w dość dobrym stanie. Ale w pobliskich Stawiskach jest kościół zakonny, chodzi tam dużo ludzi, można by go zamienić na parafialny. Te cztery parafie mają po około dwa tysiące wiernych, a wsie najdalej położone byłyby niezbyt daleko od nowych kościołów. Biskup dodał, iż są inne parafie o słabym funduszu i blisko położone do innych, ale niech zostaną dopóki rząd nie poleci władzom wojewódzkim i duchownym uregulować i zaokrąglić granice parafii, gdzie okaże się tego potrzeba⁴².

⁴¹ ArŁm, I sygn. 44 k. 14, 31; I sygn. 109 bk; I sygn. 219 bk; I sygn. 251 bk; I sygn. 297 bk; I sygn. 549 k. 11.

⁴² ArŁm, II sygn. 31 k. 122; II sygn. 484 k. 27; II sygn. 558 k. 80.

W 1829 r. komisja rządowa przekazała pismo biskupa Czyżewskiego jego następcy z zapytaniem, czy ze względu na miniony czas projekt nie wymaga w czym zmiany. W odpowiedzi podano, iż likwidację Porytego i Roman projektowano wtedy, gdy w Stawiskach był tylko jeden zakonnik. Teraz jest dwóch a zamiana beneficjum zakonnego na diecezjalne wydaje się być niepodobna. Parafie Drozdowo i Dobrzyjałowo też powinny zostać, zwłaszcza gdy według nowego planu parafia Piątница może zostanie przyłączona do Łomży. A przeto najlepiej pozostawić tę sprawę do powszechnej organizacji parafii⁴³.

I takowej organizacji się spodziewano. W 1826 r. biskup plocki, Prażmowski, zwrócił się do proboszczów o informacje potrzebne do ułożenia planu nowego podziału. Mianowicie: czy każdy proboszcz będzie w stanie wyżywić się sam i utrzymać wikariusza; okrąg parafii nie powinien przekraczać jednej mili; parafia może mieć najwięcej około trzy tysiące dusz; wybrać ten kościół, gdzie kolator jest szczerze przychylny i nie chciwy majątku kościelnego; jaki jest stan świątyni, murowana lub drewniana, jeśli potrzebuje reperacji, to jakim kosztem, bowiem należałoby uchronić parafian od składki często dla nich uciążliwej, że nawet szemrzą przeciw wierze. W 1829 r. komisja rządowa poleciła wszystkim komisjom wojewódzkim, aby w projekcie zmiany granic parafii katolickich zamieszczali ludność całej parafii i poszczególnych wsi podlegających odłączeniu oraz odległość wsi od kościołów⁴⁴.

Ostatecznie do ogólnej regulacji parafii nie doszło. W diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej pozostały cztery wspomniane i inne wcześniej utworzone parafie. Likwidacji doczekały się dwie parafie, ale to w związku z kwestią unicką, w 1876 r. parafia Lipsk i w rok potem parafia Teolin. Obie parafie wznowiono po ukazie tolerancyjnym z 1905 r.⁴⁵.

W 1822 r. w diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej było 125 parafii i 9 filii, które też można uznać jako samodzielne jednostki; razem więc 134. W 1914 r. wymieniono 132 parafie i 17 filii z przebywającym tam kapłanem; razem 149. Aż 12 filii znajdowało się w części litewskiej. W 1914 r. podano 33 nazwy kaplic publicznych (w tym w części litewskiej 30), bez stałego kapłana⁴⁶.

⁴³ ArŁm, II sygn. 558 k. 79.

⁴⁴ ArŁm, II sygn. 85 a k. 78; II sygn. 558 k. 76.

⁴⁵ W. J e m i e l i t y, Dekanat unicki augustowski w XIX i początkach XX wieku, w: Materiały do dziejów społeczno - religijnych w Polsce, Lublin 1974, s. 187.

⁴⁶ W. J e m i e l i t y, Diecezja augustowska czyli sejneńska w latach 1818 - 1872, Lublin 1972, s. 12. Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis sejnensis seu augustoviensis 1914.

Zakończenie

Kościół katolicki w Królestwie Polskim był ściśle powiązany z państwem. Ujawniało się to w podziałach administracyjnych. W 1815 r. w kraju utworzono osiem województw a w trzy lata potem osiem diecezji, każdą w ramach województwa. W 1844 r. z województw (już pod nazwą guberni) sandomierskiego i kieleckiego utworzono gubernię radomską, z podlaskiego i lubelskiego gubernię lubelską, z kaliskiego i mazowieckiego gubernię warszawską, płockie i augustowskie nie uległy zmianie. Po powstaniu styczniowym było dziesięć guberni. Województwa (gubernie) dzieliły się na obwody i powiaty. Dekanaty pokrywały się z obwodami a po powstaniu styczniowym z powiatami. W 1823 r. biskup Czyżewski zamierzał przenieść kilka kościołów do innych dekanatów i zastrzegł konsystorzowi, by dekanat zawsze składał się z kościołów jednego obwodu. Konsystorz nie widział możliwości zmian, chyba że dozwoliliby rząd nie zważać na obwody, względnie gdy w podziałach państwowych znajdą zmiany. Rzeczywiście, w 1827 r. Rada Administracyjna przeniosła powiat biebrzański z obwodu augustowskiego do obwodu łomżyńskiego oraz liczne wsie z obwodu sejneńskiego do dąbrowskiego, i można było dokonać rozgraniczeń w ramach dekanatów. W 1875 r. powstała nowa wieś Znicz, położona na obrzeżu czterech parafii i dwóch powiatów. Po zapoznaniu się z protokołem dziekana, konsystorz wyłączył dwie parafie jako położone w innym powiecie, z pozostałych dwóch wybrał o lepszych drogach do kościoła⁴⁷. Tych powiązań Kościoła z państwem było znacznie więcej: akta stanu cywilnego, budownictwo kościelne, cmentarze, szkolnictwo elementarne, obsada stanowisk kościelnych, ogłoszenia z ambon, po powstaniu styczniowym korespondencja w języku rosyjskim.

Pomimo szybkiego wzrostu liczby mieszkańców w Królestwie Polskim, sieć parafialna pozostawała prawie niezmieniona. Znaczny rozwój parafii, filii i kaplic publicznych nastąpił dopiero przed i w okresie pierwszej wojny światowej⁴⁸.

⁴⁷ ArŁm, II sygn. 31 k. 225; II sygn. 79 k. 8; II sygn. 463 k. 334; II sygn. 487 k. 28; II sygn. 495 k. 155; I sygn. 472 k. 711.

⁴⁸ W. J e m i e l i t y, Powstanie diecezji łomżyńskiej, w: Schematyzm jubileuszowy diecezji łomżyńskiej, Łomża 1975, s. 7; tenże, Nowe dekanaty i parafie w diecezji łomżyńskiej 1925 - 1877, Rozporządzenia Urzędowe Łomżyńskiej Kurii Diecezjalnej 1977 nr 7, s. 12 - 20, 1977 nr 8, s. 36 - 38; tenże, Przyłączanie wiosek do innych parafii w diecezji łomżyńskiej 1925 - 1975, Prawo Kanoniczne 21(1978) nr 1 - 2, s. 143 - 155; tenże, Parafia Sztabin, Łomża 1990, ss. 54; tenże, Parafie Puszczy Kurpiowskiej, Łomża 1975, ss. 83.

CHANGE OF AUGUSTÓW THAT MEANS OF SEJNY DIOCESE BOARDERS

Summary

Augustów or otherwise Sejny Diocese existed since 1818 till the I World War. It covered the area of the Augustów province in the Congress Kingdom of Poland. At first it consisted of 134 parishes and branches while in the year 1914 it consisted of 149 parishes together with branches and additionally 33 public chapels without a resident priest. In the above discussed period some villages were moved to neighbouring parishes.

Change of the parishes« boarders was made on the base of the church and Coutry regulations. They refered to such church documents as: Trent oecumenical council, and since 1864, to oecumenical council«s Congregation, while after 1917 they refered to the Code of canon law; as it comes to Country regulations, they refered to emperor«s decree issued on this March 6 - 18th in the year 1817. Inhabitants applied to make such a change to civil and church authorities. The grounds of the applications were examined by the committee consisting of the representant of the bishop and governor. Collected in that way material was sent to the government committee of religion and public education in Warsaw, which, on the other hand, sent it to the deputy of the Kingdom. After in hat been accepted by the government, the bishop issued a decree, while outside the towns, it was announced by the dean in the presence of the representant of the government to the parish-priests and inhabitants of both parishes. The need of general marking the boundaries of parishes in the whole diocese was discussed many times, but unfortunately it was not done. The development of parishes did not follow the rapid growth of the population. The same church and state regulations were obligatory in all dioceses, therefore the above mentioned problem may be refered to the whole Congress Kingdom of Poland.